

Livstrappen: fra kristen allegori til videnskabelig taxonomi

Folkelige tryk som kilde til livsforløbets historie

Af Lene Otto

»Engang var man ung, så blev man ældre og til sidst blev man gammel. Sådan er det som bekendt ikke mere. Nu hedder det ung – yngre – midaldrende – ældre. .... Summa summarum, vi bliver ikke gamle længere – vi begynder bare at spille golf!«

(Jesper Uhrup Jensen, Politiken 7.1.97)

Livsaldrene og deres definition og kulturelle betydning er på ingen måde entydig (1). Nogle mennesker reagerer med irritation over reklamernes stereotype fremstillinger af forskellige livsaldre, som i citatet ovenfor, andre arbejder bevidst på at ændre vores sædvanlige opfattelse af en livsalder i en mere positiv retning. Især alderdommen som livsfase har i de senere år været genstand for en sådan omsorg (2). En interesse for alderskategoriernes historiske rødder fører naturligt tilbage til de engang så populære kiste-billeder med en »livstrappe« eller en »alderstrappe« som motiv. Motivet er en pyramide eller dobbelttrappe, hvor menneskealdrene er defineret mekanisk ved inddeling i 10-års perioder. Livsforløbet fortælles som mennesketyper eller sociale funktioner og handler egentlig ikke om alder i kronologisk forstand. Det følgende er et forsøg på at afdække indholdsmæssige forandringer trods kontinuiteten i dette motivs konkrete udformning.

Biologisk er livet et stofskifte – en eksistens i et tidsrum fra fødsel til død. Kulturelt består menneskelivet af faser og livsaldre. Gennem hele vor historie har mennesket haft tendens til at ordne sine tanker igennem billedlige modeller og på den måde udtrykke sin tilværelsesforståelse gennem ikonografiske fremstillinger. Motivet med livstrappen er kun en blandt flere kendte livsforløbsallegorier. Andre er buen, hjulet, årstiderne og rejsen, der hver især udgør forskellige mønstre, som livet kan ordnes i. Sådanne modeller er tilsyneladende blevet udviklet på grundlag af genstande i den umiddelbare erfaringsverden.

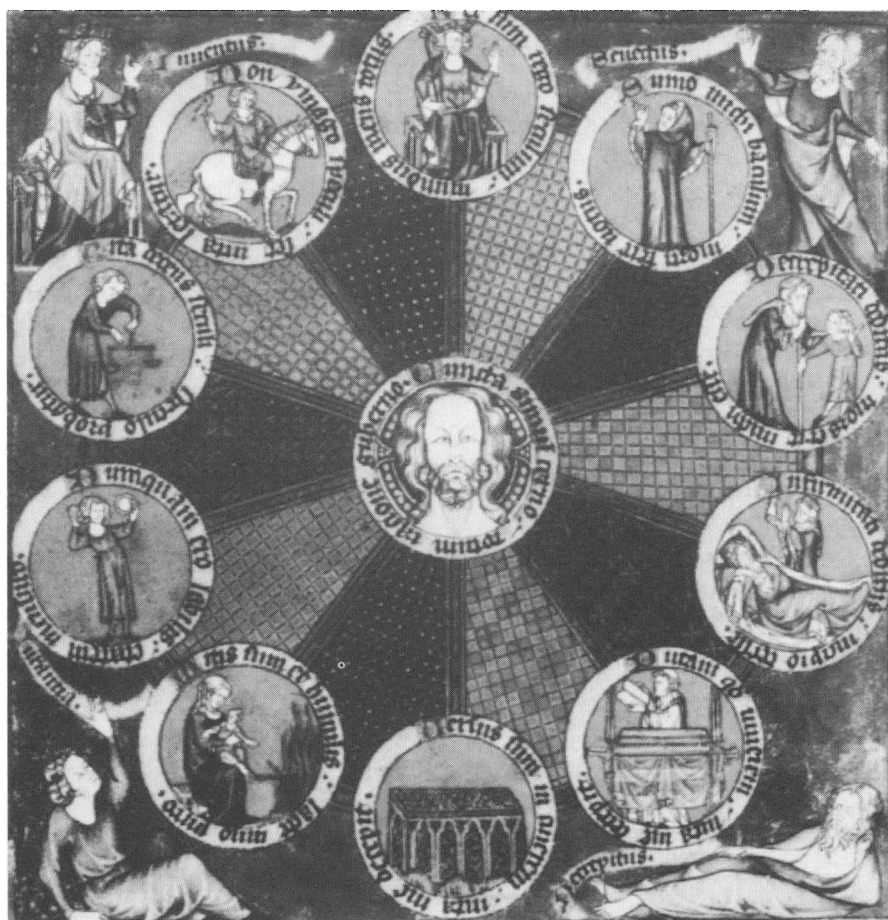
Motivet med alderstrappen spredtes over det meste af Europa i forbindelse med udviklingen af trykkerkunsten i 1600-tallet. Det fik en vældig popularitet fra 1700-tallet og frem til ca. 1900. Selve motivet med livet som en trappe, der er opdelt i ti trin på hver ti år, er grundlæggende det samme gennem flere århundreder, men indholdet eller betydningen, dvs. konteksten, som livet forstås indenfor, forandres. De tidlige trappe-billeder handlede, ligesom middelalderens fremstillinger af »livshjulet« eller »skæbnehjulet«, om livets mening – som en del af en guddommelig orden. Senere får billedet et mere jordnært indhold: livets gang – dets udvikling og afvikling; ja, nærmest et moraliserende indhold: den gode borgers liv og levned. Kort kan man sige, at motivet skifter betydning fra i 16-1700-tallet at være *opbyggeligt*, til i 1800-tallet at blive *belærende* eller didaktisk. Det er denne forandring, jeg nu vil forsøge at redegøre mere udførligt for.

Motivet med menneskets livsaldre og de dertil hørende attributer blev et af de mest populære temaer i den profane ikonografi fra 1500-tallet og helt frem til det 20. århundrede, men præcis hvordan det indgik i almindelige menneskers mere praktiske og dagligdags livsanskuelse, er det svært at svare entydigt på. Billederne er fyldt med overleverede symboler, som kan være blevet forstået på helt forskellige måder. Frem til midten af 1800-tallet var den brede befolkning i Europa overvejende analfabeter, men var vant til at læse billeder.

Tryk med alderstrappen spredtes fra 1700-tallet fra Tyskland og Holland i hele Europa og via England til Amerika som billige etbladstryk (3). Kopier og tilpasning af motivet til lokale forhold findes i de fleste lande. Imellem 1700 og 1850, hvor også den danske billedproduktion begyndte, blev det en udbredt mode at klistre billederne på indersiden af kistelåg. Derfor kaldes de også kistebilleder, kistebreve, kisteblade eller kistelågsbilleder. På de kulturhistoriske museer i Danmark er mange af disse billeder bevaret under betegnelsen folkelige billedtryk, men man kan diskutere, hvor folkelige de var i deres oprindelse (4). Noget tyder på, at den indholdsmæssige forskydning mod det mere didaktiske, skal ses i sammenhæng med oplysningstidens opdragelse af folket.

Middelalderikonografi

Interessen for livsaldre, som den kom til udtryk i den middelalderlige ikonografi, udsprang af et ønske om at forstå menneskets plads i Guds samlede skaberværk. Livsaldrene opfattes ikke som stadier i en udviklingsproces, men tværtimod som elementer i et statisk system, hvor alt er skabt fra begyndelsen i en blivende form, og hvor alt har en givet plads. Motivet udtrykte en samlet verdensopfattelse, en fast struktur med mange dele som

The Wheel of life. Livet anskueligt som en cyklus. I centrum af de 10 medailloner, er Gud afbildet som det styrende princip. Billedet illustrerer guddommelige sammenhænge snarere end daglige livserfaringer.

korresponderede – dage, måneder, elementer, dyr, livsaldre og kropsvæsker.

Menneskealdrene blev sandsynligvis opfattet som en videnskabelig kategori på samme måde som vægt og hastighed idag, dvs. som en del af en videnskabelig terminologi – et samlet forklaringsystem til beskrivelse af den omgivende verden, men ikke noget, der personligt berørte den enkelte (5). Billedernes funktion var nærmere som som en slags encyklopædi. Ikonografien kan således anskues som et forbindelsesled mellem »videnska-

bens« metafysiske argumenter om guddommelige sammenhænge og menneskers daglige erfaringer. Billederne kunne bruges som redskab til tænkning og erindring om verdens sammenhæng (6).

Livets mening var ikke et verdsligt spørgsmål, men indsat i et religiøst betydningssystem. Livet opfattedes som forgængeligt, og såvel motiverne med livshjulet som de tidligste livstrapper var et Memento mori motiv, hvor med folk manedes til eftertanke, men hvor de også kunne hente trøst i den tanke, at alle møder døden. Tanken på det lange liv som en mulighed, kunne i bedste fald få folk til at glemme den utidige død, som var mere realistisk end den fulde livscyklus.

De tidlige trappemotiver fra 1600-tallet, bar stadig præg af barokkens tilbøjelighed til at dyrke døden i kunst og litteratur. Livets forgængelighed symboliseret af »manden med leen«, forsvandt dog aldrig helt fra de senere ikonografiske fremstillinger af livsaldrene, hvor han stadig kunne optræde af og til som skærende kontrastmotiv til livsfylden og livsglæden, omend i en mindre skræmmende udgave.

På de ældste billeder skal motivet læses ikonisk, ikke sekventielt. Det er den billedmæssige helhed, ikke aldrenes rækkefølge, der er interessant. Dette er karakteristisk for den visuelle udformning af omverdenen i middelalderen; billederne er uden hensyn til tid. Billedets »rum« angav hierarkier og betydninger, men handlede ikke om tid og rækkefølge. Afstand og aldersinddeling er således symbolsk, ikke reel. Derfor skal vi ikke opfatte motivet som udtryk for en tidlig form for aldersbevidsthed, det er ikke menneskets alder der er billedets tema, men snarere den rumlige orden, som udtrykkes ved hjælp af talsymbolik. Billedets rum er ordnet som et univers af betydninger, der er bundet sammen af en talmæssig orden. Der er ikke nogen biologisk eller naturlig orden, der binder dem sammen. Livets stadier fremstilles som *kontrastrer*, ikke som *sammenhængende*. Forestillingen om livet som et sammenhængende forløb blev først født i Europa i 1600-tallet.

Renaissancen og interessen for livet

Renaissancen er en periode, hvor der i det hele taget er en levende interesse for det verdslige liv, og først her grundlægges interessen for enkelt-skæbner, det enkelte menneskes livsforløb. I de følgende århundreder frigøres forståelsen af livet fra religionen i det, der er blevet kaldt en sekulariseringsproces. Det er også på dette tidspunkt at trappemotivet opstår, og afløser det cykliske motiv med aldrene placeret omkring en cirkel eller et hjul. Hvor motivet med menneskealdrene i middelalderen indgik i en kosmologisk orden, fik det i Renaissance en ny betydning i form af livsfor-

Ålderstrappe »AK 1678«. Ukendt mester. Kulturen, Lund. De tidlige trappe-motiver fra 1600-tallet, bar stadig præg af barokkens tilbøjelighed til at dyrke døden og livets forgængelighed, symboliseret af »manden med leen« og den stærke kontrast mellem liv og død. Billedet skal således forstås som et Memento mori motiv, hvis funktion var at mane folk til eftertanke. At manden og kvindens livsforløb ikke er hovedmotivet, understreges af, at personerne ikke er udstyret med særlig mange attributter, som kan symbolisere aldrene, kun legetøjet på første trin og stokken på ottende og niende trin indikerer livsforløbets kulturelle faser.

løbet som en sekventiel orden. Billedet fik tilføjet en ny orden efter afstand og rækkefølge. Tid og rum knyttedes sammen, hvilket var et specielt europæisk fænomen. Selvom knokkelmanden efterhånden forsvandt og erstattedes af timeglasset som en opfordring til at tænke over livets korthed, var motivet alligevel først og fremmest et Memento mori. For når hver alder er kendt i forvejen, og livet dermed er præget af forudsigelighed, må døden synes ubehagelig tæt på.

Efterhånden skifter billederne dog karakter. Tydeligst ses det ved at det cykliske underbetones til fordel for det lineære. Livet fremstilles som et forløb med en begyndelse og en afslutning. Livstrappen handlede ikke mere

om død, men om det verdslige liv på jorden. Fra at have været en advarsel om livets forgængelighed, blev det til et idyllisk og harmonisk idealbillede med moraliserende undertoner. Døds- og forgængelighedssymbolerne svandt ind til næsten ingenting, selvom timeglasset næsten altid figurerede et eller andet sted. Billederne handlede dog ikke om det enkelte menneskes livsforløb, men om mennesket og dets eksistens, der er altså endnu ikke tale om udviklingstænkning i vores moderne forstand. Motivet var således både et eksistentielt billede, men samtidig et fatalistisk billede på menneskelige vilkår.

Livstrappen med dens *trin* er en radikalt anden form for *tidsmarkering* end på livshjulet, hvor evigheden er målestok og mål for menneskenes handlinger. Den kvantitative, fremtidsindrettede tidsopfattelse spredtes samtidig med uret fra 1600-tallet. Fremstillingen af de afsluttede faser er en visualisering af den nye tanke, at tiden kan manipuleres. Trinene anskueliggjorde, at noget kan være fuldbragt undervejs, hvilket er en måde at standse tiden på. Ved at opdele tiden hindres, at alt bliver flydende, hvilket befordrede en fatalistisk livsanskuelse.

Oplysningstiden

Med den abstrakte tid som en ny ramme om livet, undergik også livstrappemotivet en indholdsmæssig forandring fra *livet* og dets forgængelighed, til *livsfaserne* og deres rette indhold og forløb. Hvor livshjulet og de tidlige trapebilleder handlede om livets *mening*, kommer livstrappen i løbet af 1700-tallet til at handle om dets *forløb* – »det gode livs forløb«. Motivet kom nu til at repræsentere et nyt kulturelt ideal om et langt, ordnet og sikkert liv. Flere forskere fremhæver, at *synkroniseringen* af den menneskelige adfærd – den tanke, at leg, oplæring, kærlighed, ægteskab og erhverv kun bør forekomme indenfor bestemte afsnit af et livsforløb, og i en bestemt rækkefølge – kan forstås som en del af oplysningstidens overordnede projekt, nemlig en rationalisering af livet. Det var en ny problematik i 1700-tallets tænkning, at mennesket blev født som ét, og skulle blive noget andet; at der var tale om en proces, der krævede opdragelse og særlige teknikker, fx korporlig afstraffelse (7). Derfor blev familien et vigtigt middel til at nå det overordnede samfundsmæssige mål, som var en synkronisering af menneskelig adfærd. Billedtryk med mere eller mindre eksplicite budskaber var et middel i denne rationalisering eller disciplinering, et middel hvormed man kunne nå ud til den brede befolkning.

Det stemmer med, at den sociale og geografiske spredning af livstrappemotivet netop sker i 1700-tallet, hvor der udfoldes stærke oplysningsbestrebelse på alle områder, og hvor den enevældige stat får større og større

Adams Sønners, eller Mandfolkenes Livs-Alder.

10 Aar, et Barn.

En smaat Barn, som først
 Der først bleed boren;
 Saa bleed det først boren;
 10 Aar, et Barn.
 Et Barn, som først er af Guds,
 Der først bleed boren boren;
 Saa bleed det først boren.

20 Aar, et Kærl.

Hos det Aar har det bleed,
 Da det bleed boren boren;
 Der først bleed boren boren;
 Da bleed det først boren boren;
 Der først bleed boren boren;
 20 Aar, et Kærl.

30 Aar, en Mand.

Det første Aar har det bleed,
 Det er det første boren;
 Det er det første boren;
 Det er det første boren;
 Det er det første boren;
 30 Aar, en Mand.

40 Aar, et Kærl.

Hos det Aar har det bleed,
 Det er det første boren;
 Det er det første boren;
 Det er det første boren;
 Det er det første boren;
 40 Aar, et Kærl.

50 Aar, Vilt Aalderdommen.

Det er et Aar boren;
 Det er et Aar boren;
 Det er et Aar boren;
 Det er et Aar boren;
 Det er et Aar boren;
 50 Aar, Vilt Aalderdommen.

60 Aar, gaar Aalderdommen an.

Det er et Aar boren;
 Det er et Aar boren;
 Det er et Aar boren;
 Det er et Aar boren;
 Det er et Aar boren;
 60 Aar, gaar Aalderdommen an.

70 Aar, et gaar Aar.

Hos det Aar har det bleed,
 Det er et Aar boren;
 Det er et Aar boren;
 Det er et Aar boren;
 Det er et Aar boren;
 70 Aar, et gaar Aar.

80 Aar, Sværdet.

Hos det Aar har det bleed,
 Det er et Aar boren;
 Det er et Aar boren;
 Det er et Aar boren;
 Det er et Aar boren;
 80 Aar, Sværdet.

90 Aar, et gaar Aar.

Det er et Aar boren;
 Det er et Aar boren;
 Det er et Aar boren;
 Det er et Aar boren;
 Det er et Aar boren;
 90 Aar, et gaar Aar.

100 Aar, Barn igjen.

En Aar boren er det bleed;
 Det er et Aar boren;
 Det er et Aar boren;
 Det er et Aar boren;
 Det er et Aar boren;
 100 Aar, Barn igjen.

Et Aar boren er det bleed;

Indtægter, trykt og at belysnings hos P. Andersen.

Adams Sønners, eller Mandfolkenes Livs-Alder. Kistebrev hvor alderne symboliseres af personer fra Bibelen. Som yderligere hjælp til forståelsen er der til hvert trin tilknyttet små vers, hvis budskab er en morallære om livets rette forløb. (Nationalmuseet, Nyere Tid).

behov for kronologisk præcision. Der trykkes moraliserende litteratur, folkebøger og folkelige billeder. Det rationalistiske slår igennem på alle niveauer. I den nye udgave kan livstrappemotivet ses som et udtryk for en forestilling om livet, som karakteriseret af både forandring og orden, således at den synlige forandringsproces har en defineret retning. Det er en livsfrise, der udtrykker både et forløb og en helhed. Samtidig tilfredsstillende selve kompositionen en folkelig smag med forkærlighed for det symmetriske (8). De var et billedligt ideal for en stabil, regelmæssig orden som stod i skærende kontrast til den foranderlige tilværelse, de fleste mennesker levede.

De ikonografiske fremstillinger af livsaldrene med livets uundgåelige kontinuitet og forandring var indskrevet i en abstrakt talmæssig orden og tog ikke udgangspunkt i erfaringer og oplevelser. De var således ikke spejlbilleder af en virkelighed, folk kendte, men i kraft af deres gentagelse gennem århundreder, forandrede og formede de almindelige menneskers forestillinger om det normale livsforløb.

Den menneskelige Alders-Trappetrin. En alderstrappe, der viser kvindelivets stadier, koncentreret omkring familien.

»Gentagelsen af disse billeder, der var hængt op på væggen ved siden af almanakkerne og de dagligdags genstande, gav næring til forestillingen om et liv delt op i tydeligt markerede afsnit, der svarede til forskellige aktiviteter, fysiske typer, funktioner og forskellig klædedragt. Inddelingen af livet i perioder var lige så fasttømret som naturens cyklus eller samfundets organisering. Trods den gentagne påmindelse om alderdommen og døden var livets altid pittoreske og godmodige skitser, silhouetter af en lidt humoristisk karakter.« (9).

Samfundsmæssigt blev livsforløbet således et instrument til social orden. Et andet led heri var at sognepræsterne i 1700-tallet begyndte at føre deres registre med den nøjagtighed med hensyn til datoer og alder, som den moderne, enevældige stat krævede. Den tidsbevidsthed, som motivet kommunikerede, var en hjælp til at udvikle individuelle dyder som selvkontrol og langsigtet planlægning. Som yderligere hjælp til forståelsen var der ofte til hvert trin tilknyttet små vers, hvis budskab hentede inspiration i antikens lærdom om livscyklus (af Hippokrates og Aristoteles), tilsat lidt moral-lære. Der er ligefrem eksempler på at versene i detaljer indeholdt vejledning om de kønsspecifikke pligter gennem livet (10). I øvrigt blev det mere brugt i 1700-tallet, at inddrage kvinderne i livstrappemotivet, enten i form af kvindens aldre eller parret på forskellige trin.

Naturvidenskaben i 1800-tallet

Som vi har set var aldersprocessen ikke relateret til biologi, men til et endemål, der var helt adskilt fra det fysiske levned på jorden, nemlig udødeligheden hinsides tiden. Det religiøse betydningssystem, som livet blev forstået indenfor i middelalderen, blev i 1700-tallet til en videnskabelig taxonomi, der i løbet af 1800-tallet erstattedes af et biologisk betydningssystem. Karakteristisk for tiden er, at livets mening hentes i naturen: den enkeltes forgængelighed forstås i forhold til den evige rytme i naturen. Livet bliver del af naturprocessen snarere end den kosmiske sammenhæng. Det understreges af de symboler der bruges: ruiner, årstider, skibe på havet. Med Romantikken i det 19. århundrede kommer knokkelmanden atter frem; den gruopvækkende benrad bliver i romantisk livsopfattelse et yndet, skærende kontrastmotiv til livsfylden og livsglæden.

Før den biologiske æra tænkte man ikke aldring som en proces. Folk blev ikke ældre i en kontinuerlig proces, men fra det ene øjeblik til det andet, når de skiftede plads i den sociale orden. Mennesker blev voksne ved ægteskab og ikke som resultat af en indre modningsproces. Derfor var indholdet af trappe-motivet ikke et udviklingsforløb, men en rækkefølgen af de sam-

fundsmæssige funktioner, enhver borger skulle varetage. Først i slutningen af 1800-tallet, hvor billedet med »Livstrappen« er blevet hvermandseje, har indholdet skiftet til at udtrykke det enkelte livsforløb som en del af den evige rytme i naturen. Livet ansues på et nyt naturvidenskabeligt grundlag. Livsaldrene er blevet en *udviklingstypologi*. Forestillingen om vækst, blomstring og forfald bygges ind i trappe-motivet bla. ved brug af træer med og uden løv.

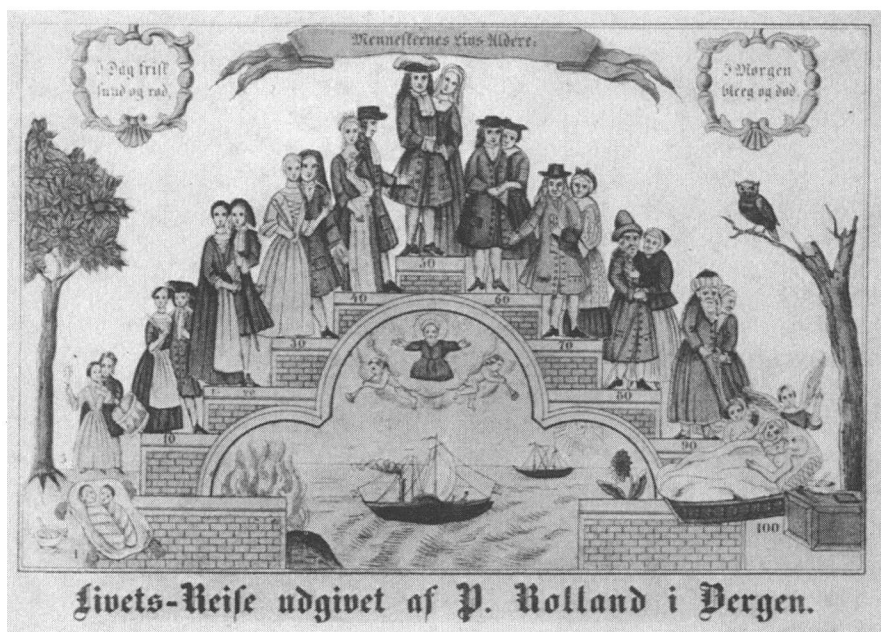
I den biologiske forståelse af livsforløbet, kommer man, for hver dag man bliver ældre, et skridt nærmere døden. Sådan var det ikke i tidligere tiders samfund, hvor dødeligheden var meget høj, og hvor man på ethvert alderstrin var lige tæt på døden. Det var ikke en proces mod døden, for den var altid nærværende. Højere alder betød ikke, at døden kom tættere på. Livsforløbet og menneskets aldring blev således tænkt uafhængigt af kroppens biologiske proces. Derfor var det heller ikke »mærkeligt« – kulturelt set at have barnekonger, barnebrude eller børn, der havde status af vismænd.

Aldersbevidsthed i den moderne, numeriske forstand blev i løbet af 1800-tallet et tegn på modernitet – først i middelklassen, hvor individualitet var en måde hvorpå man kunne distancere sig til masserne. Det blev unormalt ikke at opføre sig alderssvarende. I slutningen af 1800-tallet var der en almen bevidsthed om, at der var biologiske årsager til aldersgrænserne, at de så at sige var naturlige og objektive. På dette tidspunkt er biologien slået igennem som det betydningssystem, alder forstås indenfor. Aldersforandringer er en indre kraft, og de indre erfaringer tænkes at komme til udtryk i en persons ydre. Det er stik modsat af tidligere forestillinger om, at det er ydre, synlige rolleskift, markeret af ritualer, der medførte de indre forandringer.

Den kulturelle redefinition af livscyklus må ses i sammenhæng med en biologiske forlængelse af livsforløbet, levetidsforlængelsen som startede o. 1800. Et langt liv var ikke mere tegn på Guds nåde, men et resultat af ens personlige dyder. Alderdom blev en udskilt aldersgruppe med egne steder, fx blev de gamle fattighuse til alderdomshjem. At aldrene bliver noget andet, ses bla. i 1800-tallets ikonografi. Det nye livforløb var lineært og progressivt. I tidligere tider var ideen om, at alle individer skulle have en barndom, en ungdom, en voksenalder og en alderdom, utænkelig. En persons alder var primært bestemt af pladsen i det sociale hierarki. Efter midten af 1800-tallet blev alder i sig selv en social kraft, som kunne skabe mennesker.

Fra eksistentiel til videnskabelig betydning

I løbet af tiden er der således sket en glidning i indholdet af *livstrappen* selvom udtrykket er forblevet uændret. Den første ændring er at motivet skifter

Livets-Rejse. Motivet illustrerer det enkelte menneskes livsforløb – den gode borgers liv og levned. Den lære, der formidles, er, at på hvert af livets stadier er tiden begrænset, og hvis man skal nå at opfylde de forventninger, der er knyttet til det samlede »forløb«, kræver det flid, stræbsomhed og en rationel planlægning af livet.

fra at være en kristen allegori til at være en sekulær og videnskabelig taxonomi. Senere bliver billederne belærende og de enkelte tryk blomstrer med didaktiske meddelelser. Dette hænger bla. sammen med kulturens forandring fra en mundtlig til en skriftlig kultur. Skrift og billedverden hænger sammen. Den sekventielle læsemåde hører til i en skriftkultur. Samtidig er der sket en kronologisering af videnskaberne forstået på den måde, at de har udviklet sig væk fra et ideal om en rumlig sam-eksistens af facts til en kronologisk organisering af disse facts i sekvenser. Der er tale om en ændring fra rumlige klassifikationer til udviklingstænkning.

Når motivets indhold forandres fra *livet* og dets forgængelighed, til *livsfaserne* og deres rette forløb i det enkelte menneskes verdslige liv på jorden, bliver livstrappe-motivet symbol på den skæbne, mennesket selv behersker, og en påmindelse om, hvad der kulturelt anses for »det rette levned«. Billederne bliver en slags moraliserende og opbyggelig litteratur, der kan »læses« selv af analfabeter. Dog forudsætter forståelsen af det opbyggelige

budskab, at den nye fremtidsindrettede tidsopfattelse er slået rigtigt igennem. Først da den abstrakte tid var blevet almen, blev mennesket i stand til at tænke sit liv som noget, man selv skaber.

Tidsopfattelse og aldersbevidsthed

Jeg er ikke i tvivl om, at der er en sammenhæng mellem den historiske fremkomst af en kvantitativ tidsopfattelse og en moderne aldersopfattelse. I det følgende vil jeg argumentere for, at der i midten af 1800-tallet skete et brud i opfattelsen af alder og livsforløbet, som hænger sammen med den nye tidsopfattelse. Man kan diskutere i hvilket omfang, disse billeder er *udtryk* for en bevidsthed om aldersforandringer, eller de i sig selv var *midler* i en skabelse af alders- og tidsbevidsthed.

Aldersbevidsthed var selvfølgelig ikke et mål i sig selv, men snarere en følge af en disciplineringsproces, hvor mennesket blev selvbevidst og målrettet. Jeg mener, at livstrappe-motivet kan anskues som et redskab i en sådan disciplinering og opdragelse af folket, idet det fungerede som en »folkelig« påmindelse om, at fremtiden er målet og tiden, der løber, er midlet, og at dette middel er begrænset, derfor må man lære at økonomisere med den. I 1800-tallet blev motivet også populært i læsebøger til børn, så de så tidligt som muligt kunne lære, at livet var inddelt i stadier, og at på hvert stadie var tiden begrænset. Hvis man skulle nå at opfylde de forventninger, der var knyttet til hver livsalder, og til det samlede »forløb«, krævede det flid, stræbsomhed og en rationel planlægning af livet. Det var en tænkemåde, der først skulle indlæres.

I det før-industrielle Europa var alder ikke noget absolut, men relativt i forhold til en persons opgaver i samfundet. Hver alder havde sin funktion. Alderskategorien var således ikke adskilt fra civilstand og erhverv. Det er denne dobbeltbetydning vi finder spor af i ordet »boy« og i det danske »pige« som mere var en stillingsbetegnelse end en aldersbestemmelse. Skolealder, konfirmationsalder og ægteskabsalder varierede enormt. Til mange historikers og demografers store forundring bekymrede aldersforskelle ikke datidens samfund. Ligeledes var det ikke meningsfuldt at tænke alder og ansvar som sammenhængende størrelser. I samfund med stor dødelighed kunne man meget pludselig skifte rolle i den sociale sammenhæng, fx hvis forældre døde. Det var et livsvilkår. Det hører også en senere tid til at tænke uoverensstemmelse mellem den numeriske alder og den sociale alder som potentielt konfliktfyldt for den enkelte. Man var moden når man kunne varetage en voksens opgaver, ingen bekymrede sig om det hvorvidt det indre nu også var »fulgt med«.

I løbet af 1800-tallet blev alt aldersbetinget. Den numeriske alder blev en

MENNESKE ALDRENE

Det første Livets Trin er Fryd.
 Det andet være Kraft og Dyd!
 Da Kierlighed belønner Dig.
 Du bliver som Fader lykkelig.
 Du Livets Hæderstrin opnaaer.

Mod Alderdom Din Bane gaaer.
 Dit Øie straal'er Viisdoms Glands.
 Dit Sølvhaar er Dig Ærens Krands.
 Imod Din Grav Du Vandrer ned.
 Men stiger op til Himlens Fred.

Menneske Aldrene. Livstrappe-motivet fungerede som en »folkelig« påmindelse om, at man må lære at økonomisere med tiden.

påkrævet standard, som alle skulle kende. Det har skabt en alders-bevidsthed, og en ensartedhed i livsforløbene, som ikke kendes i andre kulturer. Mellem 1870 og 1970 gennemgik vestlige samfund en »kronologisering« (11), dvs. en tidsmæssig standardisering af alderen mht. skolestart, arbejdsstart, giftermål og første barn. Det gælder både alderen, hvor disse livsbegivenheder indtræffer og rækkefølgen af dem. Tidligere flyttede man fx ikke hjemmefra en gang for alle som en definitiv begivenhed, men »by 1900 the flow was going all in one direction« (12). Det skyldes delvis det kapitalistiske samfunds krav om mekanisering og synkronisering, og delvis den moderne nationalstat, som havde brug for en ensartet tidsskala. Alderstvangen betød, at man ved ikke at opføre sig alderssvarende, ikke bare overtrådte sociale normer, men skadede sin egen identitet eller følelse af selv. Alting blev tids-koordineret. Livsfaserne var af videnskaben og medicinen blevet til naturlove som ingen ønskede at overtræde, for det var lige galt, om man var for tidligt moden, en sen starter, gammel før tiden eller spillede ung med de unge.

Frankrig var pionerland med hensyn til at fastsætte minimumsalder for giftermål, arv, stemmeret og militærtjeneste, men i løbet af kort tid havde alle europæiske stater indført juridiske minimumsaldre. Barndom og ungdom blev de først standardiserede livsfaser, fordi de først blev institutionaliserede. Rettigheder og privilegier, der før var tilskrevet en social rolle og dermed kompetence, blev nu tilskrevet på baggrund af numerisk alder. Således blev der også fastsat nationale normer for pensionsalder, tidligst i Tyskland i slutningen af 1800-tallet. Først efter 2. verdenskrig blev pensionsalder en livsalder for alle, da der i de fleste europæiske lande blev indført folkepension.

Psykologisk forståelse af livsforløbet

Naturvidenskaben var ikke ene om at udvikle begreber om alder og livscyklus. Fra slutningen af 1800-tallet kom de humane videnskaber med, især psykologien. På en måde kan man sige, at psykologien har sejret over biologien idag, når det gælder om at komme med gode forklaringer på aldersspecifik udvikling gennem livsforløbet. Idag er udviklingspsykologien den dominerende fremstilling til forståelse af livsforløbet. Dermed vil jeg ikke påstå, at der ikke findes andre tankeformer, som præger vores forståelse af livsforløbet, alternative og ikke-europæiske livsanskuelser, fx New-Age, men psykologien indtager den dominerende rolle. Den beskæftiger sig med kernen af vores menneskeliv, ikke blot intellektuelt men også i praksis.

Den psykologiske tænkning har gjort aldersprocessen dualistisk. Årenes gang og den indre modningsproces er to sider af aldringen. Kravet om at opføre sig alderssvarende er et resultat af denne dualisme, og bekymringen for om de to sider af udviklingen stemmer overens kommer til udtryk i begreber som »gammelklog« og »alt-for-moden-for-sin-alder«.

Historisk har den psykologiske tænkemåde og forestillingen om at personligheden skabes livshistorisk, ændret vores syn på livsaldrene, og ikke mindst hvornår man er voksen. Tidligere betød ung at være ungkarl, dvs. ugift, altså et ydre kendetegn – en samfundsbestemt status. Modsætninger mellem generationerne var ikke et spørgsmål om alder, men om civilstand: om man var gift eller ugift. Derfor var det også et problem med dem, der ikke blev voksne i samfundsmæssig forstand, ungarle og pebermøer. Det kom frem i folkeeventyr, sagn, folkelige talemåder og sange samt folkelige motiver.

At være voksen har altid været toppen af trappen, livets mål, som man arbejdede sig op mod, og derefter langsomt tog afsked med. Med den psykologiske tænkemåde fra 1850'erne og opfindelsen af puberteten som en

krisefyldt periode mellem barn og voksen, blev forvandlingen til voksen rykket frem tidligere i livet, og ægteskabet som en milepæl i livet begyndte at miste sin betydning. Puberteten, som et psykologisk stadie, blev voksenlivets nedre grænse. De ydre funktionsskift er blevet mindre afgørende, end udviklingen af nogle indre karaktertræk, noget ændret eller fuldbyrdet i personligheden.

Levetidsforlængelsen er en biologisk betingelse for, at voksenlivet har fået en selvstændig plads i livscyklus med sin egen mening, ikke bare som vendepunkt. I livsaldersforskningen påpeges det, at der er tegn på, at vi er på vej mod et voksensamfund, hvor der kun findes børn og voksne, og hvor børnene fylder meget lidt. De unge og de ældre er bare en variant af den voksne. Trappemotivet kan således ikke symbolisere livet mere, den ville være flad. Det skyldes, at man ikke tænker i vækst, modning og forfald, men i ligestillede faser.

Der er således sket en opdeling af det lange udviklingsløse voksenliv, som i år er blevet meget længere pga. en sammenpresset forældretid og en længere levetid. Dette har samtidig ført til ændringer i opfattelsen af »normal«
voksen adfærd. Langt op i dette århundrede var stilskifte, jobskifte og skilsmisser tegn på umodenhed. Nu er det nærmest omvendt, vi er underlagt en »væksttvang«, forandring og udvikling er tegn på sundhed.

I stedet for en kronologisering af livsforløbet, som var resultatet af en naturvidenskabelig tænkning, kan man i slutningen af det 20. århundrede tale om en individualisering af livsforløbet, som et resultat af en psykologisk tænkning. Den personlige udvikling er individuel, og derfor er længden og rækkefølgen af livets aldre eller faser mindre dogmatisk. Vi søger ikke længere en model for livsforløbet, men må hver især skabe vores egen individuelle ritualisering, så vi kan markere trin i vores liv. Man må hver især definere sine faser og overgange i livet og selv finde ud af, hvordan man overskrider dem, og kommer videre. Denne trang til indre vækst fremfor ydre forandring, lever bla. terapimarkedet højt på idag (13).

Livets aldersinddeling – et arkaisk problem?

Jeg har i denne meget korte fremstilling forsøgt at vise, at *aldersinddelingen* historie ikke stemmer overens med *aldersforståelsens* historie. Den første har været forholdsvis kontinuær, mens forståelsen af aldre har skiftet markant. Pointen er, at man ikke kan tale om alder som ét fænomen, der kan studeres transhistorisk. Det er ikke blot kategorierne, der ændrer sig, men også indholdet eller betydningen af alder.

Det spændende ved livstrappemotivet er, at det er en forunderlig blanding af kontinuitet og forandring. Trinene er tilsyneladende uforanderlige i deres

inddeling og indhold, symboliseret ved attributterne. Hvis man skal fæste lid til disse billeder konstitueres livstiden af en tid til at lege (top, bold og tøndebånd), en tid til at lære (tavle og bog), en kroppens tid (kærlighed og/eller idræt) en krigens tid (våben) og derefter en række stillesiddende aldre for mændenes vedkommende (studier og optælling af penge), og omsorgsgivende aldre for kvindernes vedkommende (børn, dyr og syge). Og det er vel også netop sådan vi oplever det. Begreberne *om* noget kan ikke adskilles fra oplevelserne *af* noget. Det er en vigtig pointe, at ideer om aldre, fx i form af livstrappemotivet, ikke bare er subjektive reaktioner på en objektiv virkelighed – de demografiske forhold. Hvis man skelner mellem begreberne om aldre og facts, benægter man, at kulturelle repræsentationer er medvirkende til at konstituere virkeligheden.

De ikonografiske fremstillinger af livets aldre er ikke kuriøse relikter, de er fra en tid, hvor tænkningen også blev formidlet i billeder. Derfor er disse motiver måske en kilde til forståelsen af livet og dermed erfaringen af livet. For livsforløbet eksisterer ikke uafhængigt af de idealer og begreber, der til enhver tid repræsenterer det.

Noter

1 Interessen for livsforløbs-allegorier udspringer af et forskningsprojekt på Nationalmuseet med titlen »Alder og livscyklus som kulturelle fænomener«. 2 Fra slutningen af 1960'erne har gerontologer, humanistiske sundhedsforskere, sundhedsprofessionelle og organiserede ældregrupper arbejdet hårdt på at påvise, at de dominerende stereotype billeder af ældre er negative. Målet har været at gøre op med den såkaldte »alderisme« (aldersdiskrimination), midlet har været at fremvise empiriske belæg for, at gamle er en differentieret gruppe, og at alderdom er en historisk konstruktion. 3 En afsluttet tryksag, bestående af et stykke papir, trykt på den ene side. De ældste er træsnitbilleder fra slutningen af 1300-tallet. Kobberstik fremstilledes fra ca. 1440-50. De blev udført på klostre i Mitteleuropa og solgt via kirker. Fra 1500 udsendtes, særlig fra Nürnberg og Augsburg verdslige billedark, der viste begivenheder som mord, krige, henrettelser, misfostre; de såkaldte flyveblade. 4 Rudolf Schenda (i Joerissen og Will:25) afviser, at motivet kan betegnes som folkeligt, tværtimod: »Nur mit Vorbehalten lässt sich die »populäre Druckgraphik Europas« als ein volkstümliches Genre postulieren: Die meisten unserer graphischen Zeichen und Aussagen stammen nicht aus den sozialen Unterschichten; sie sind vielmehr Informationen »von oben« oder von aussen; die Autoren dieser Bilder und Texte sind ja auch nur selten Angehörige der sozialen Unterschichten gewesen. Grosse Teile der gesamten populären Literatur für das Volk, nicht Literatur aus dem Volk.« 5 P. Ariès: Barndommens historie s. 31. 6 Se Dove: The Perfect Age of Man's Life. Cambridge 1986. 7 Søren Mørch: Civilisationen. 8 Se Nils-Arvid Bringéus: Picture of the Life Cycle. 9 P. Ariès: Barndommens historie s. 38. 10 Thomas Cole: The Journey of Life. 11 Martin Kohli: The World We Forgot: An Historical Review of the Life Course. 12 John Gillis: A World of Their Own Making. 13 Johan Fjord Jensen: Livsbuen.

Bibliografi

Ariès, Philippe: Barndommens historie. Odense 1982.
Bringéus, Nils-Arvid: Pictures of the Life Cycle, Ethnologia Scandinavica, Lund 1988.
Chew, Samuel C.: The Pilgrimage of Life, London 1962.

- Cole, Thomas: *The Journey of Life. A Cultural History of Aging in America*, Cambridge 1992.
- Den Store Danske Encyklopædi: »aldring« (P. Fromholt, H. Kirk, B. Rørbye, M. Scroll, A. Viidik); »cyklus – kulturelt« (L. Otto), »livsaldre« (L. Otto). København 1996.
- Mørch, Søren: *Civilisationen*. Det Europæiske Hus, Bd. 1, København 1991.
- Dove, Mary: *The Perfect Age of Man's Life*. Cambridge 1986.
- Gillis, John R.: *A World of Their Own Making. Myth, Ritual, and the Quest for Family Values*. New York 1996.
- Jensen, Johan Fjord: *Livsbuen. Voksenpsykologi og livsaldre*. København 1993.
- Joerissen, Peter und C. Will: *Die Lebensstreppe. Bilder des menschlichen Lebensalter*. Schriften des Rheinischen Museumsamtes nr. 23, Köln u.ä.
- Kohli, Martin: *Die Institutionalisierung des Lebenslaufs. Historische Befunde und theoretische Argumente*, Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, 1985.
- Kohli, Martin: *The World We Forgot: An Historical Review of the Life Course*. I: Victor W. Marshall: *Later Life: The Social Psychology of Aging*, Californien 1986.
- Meyer, Carl U. og W. Müller: *The State and the Structure of the Life Course*, Sorensen mfl (ed.) *Human Development and the Life Course*, New Jersey 1986.
- Sears, Elizabeth: *The Ages of Man: Medieval Interpretations of the Life Cycle*, Princeton 1986.

Summary

Stages of Man – from Christian allegory to scientific taxonomy

The article is about allegories of the course of life and their function as tools for ordinary people's understanding and experience of life. It takes its point of departure in the popular print *The Ten Ages of Man*, which was one of the most widespread themes in secular iconography from the seventeenth until the twentieth century. Although one cannot say precisely how the "Stages of Man" motif was part of ordinary people's more practical, everyday view of life, it is argued that its meaning changed over the centuries. Although the specific form of the motif on the whole remained unchanged between 1650 and 1900, the context within which life is understood underwent great changes. Interest in the ages of life as expressed in medieval iconography originated from a wish to understand the place of mankind in the whole of God's Creation. The ages of man were thus concepts in a scientific terminology – a comprehensive explanatory system for describing the surrounding world, not themes in a personal chronology. Only during the Renaissance did there arise an interest in individual destiny – the life of the individual human being. At the same time it became common to symbolize the ages by a stairway rather than a wheel. Whereas in the Middle Ages the motif of the ages of man formed part of a cosmological order, in the Renaissance it took on a new meaning in the form of a life as a sequential order. The images were more about mankind and his existence than about human development in the modern sense. The motif was thus not only an existential image, but at the same time a fatalistic image of the human condition. With abstract time as the new framework of life, the stages of life motif also underwent a change in content – from life and its transience to the phases of life and their proper content and order. Whereas the Wheel of Life and the early stairway motifs were about the meaning of life, in the course of the eighteenth century the stairway came to be about the sequence of life – "the course of the good life". The motif came to represent a new cultural ideal of a long, ordered, safe life. Only at the end of the nineteenth century, when the image of the "Ages of Life" had become common, did the content change to express the individual course of life as part of the eternal rhythm of nature. By this time biology had made its impact as the system of meanings within which age is to be understood. The ages of life had become a typology of development. Life was viewed on a new scientific basis and the idea of growth, flowering and decay was built into the Ages of Man motif, for example by using trees with and without foliage. They express a new awareness that there were biological reasons for the age divisions; that they were so to speak natural and objective. But natural science

did not remain alone in developing concepts of age and the life cycle. From the end of the nineteenth century the humanities, especially psychology, became involved. In a way one could say that psychology has triumphed over biology today when it comes to proposing good explanations of age-specific development throughout life. Today developmental psychology is the dominant paradigm for understanding the course of life. Psychological thinking and the idea that personality is forged through life history has changed our view of the ages of man, and not least of when we are adults. The iconographical representations of the ages of life are not curious relics; they are from a time when thinking was also conveyed in pictures. These motifs are thus perhaps a source for the understanding and thereby the experience of life. For the course of life does not exist in isolation from the ideals and concepts which represent it at any given time. The concepts of life cannot be separated from the experiences of life.